

Korszerű román irodalomtudomány

Az Univers Kiadó gondozásában negyedévenként megjelenő kritikai, esztétikai és irodalomtörténeti folyóirat második száma a világszerte fellendült irodalomtudomány viszonylatában a hazai kutatás versenyképességét tanúsítja az első számnál szűkebb pásmánál, s épp ezért a bemutatkozás látványos lendületénél mélyebb, tudományosabb hozzáállással. Ezúttal a CAHIERS ROUMAINS D'ÉTUDES LITTÉRAIRES tíz magvas tanulmányt csoportosított a Modern költők — modern poétika gyűjtőcím alá úgy, hogy a szerkesztők felismerhető törekvése minden termékenynek bizonyult vizsgálati módszer bemutatására arányosan és szinte maradéktalanul érvényesül. Már az első két szám ismeretében megállapíthatjuk, hogy ha az irodalomtudomány hazai műhelyeit majd csak fokozatosan, évfolyamai szaporodó számával arányban mutathatja be, egészében máris reális — és tegyük hozzá: kedvező — az a kép, amelyet a folyóirat olvasója a Romániában folyó irodalomtudományi kutatás minőségéről, színvonaláról nyerhet.

Poètes modernes, poétique moderne című összeállításában a Cahiers két tanulmányt szentel világirodalmi témának: Vasile Nicolescu (*Message de Desnos*), illetve Peter Motzan (*Interprétation de Paul Celan*) olyan költőről értekezik, akinek alkotói útját követve a jelenkor költészetének egyetemes érvényű problémáit taglalhatja a szürrealizmustól az ontológiai indítékú versig. Hogy a modern költőnek nincs prototípusa (hiszen a modern poétika sem dogmagyűjtemény), hanem a szemlélet, nyelv lehetőségeinek egyéni és félreismerhetetlen kiaknázásában valósulnak meg azok a megkülönböztető jegyek, amelyek Arghezi, Bacovia, Jebeleanu, Nichita Stănescu művészetének differentia specificáját adják — a közös tanulsága négy, célkitűzésében, módszerében egyaránt eltérő tanulmánynak. A modern költők tárgyalásánál nem kevésbé változatosak a korszerű költészettan lehetőségeit hasznosító dolgozatok: Paul Miclău a költészetéről mint nyitott szemiotikai rendszerről, Mihai Nasta pedig a poématicai analízis problémáiról értekezik. Adrian Marino az új és a modern fogalmát egyidejűleg vizsgálja szemantikai és történeti megközelítésben.

Atgondolt szerkesztői koncepcióra s azon túl a hazai kutatás sokoldalúságára vall, hogy a szám szerzői a korszerű poétikai elvek, szempontok és eljárások teljes tárat birtokolják és alkalmazzák a stilisztikai funkció-vizsgálatról (Sorin Alexandrescu: *La fonction du symbole chez Tudor Arghezi*) a strukturális szövegelemzésig (S. Golopenția-Eretescu: *Bacovia, „Plumb“. Analyse de texte*) és a költői nyelv közlés-típusainak vizsgálatáig (Nicolae Manolescu: *Une probléme de langage chez Nichita Stănescu*). Legjellemzőbbnek mégis azt érezzük, hogy a hazai irodalomtudomány a leíró szemlélet eszközeit hasznosítani tudta az irodalomtörténeti, illetve monografikus célkitűzésű vizsgálatokban is. S ami a szintézis termékenységét bizonyítja: felismerhető és az esetek többségében sikeresnek minősíthető az a törekvés, amely az irodalmi (közelebbről: poétikai) jelenséget mint a társadalmi kommunikáció eszközt teszi az elemzés tárgyává, a kutató sokrétű szemlélete kizárja azt az ahistorikus egyoldalúságot, amelyet a maradi bizalmatlanság mint a strukturális módszer kikerülhetetlen fogyatékoságát s ebből következőleg magát a módszert mint a marxista kutatás számára hasznosíthatatlan áltudományt próbálta diszkreditálni.

Ov. S. Crohmalniceanu és Eugen Simion például (*Tendances de l'avantgarde roumaine pendant l'entre-deux-guerres*, illetve *Vérité et histoire dans la poésie de Eugen Jebeleanu*) a hagyományos értelemben művelt irodalomtörténeti feladatra vállalkozik ugyan, amikor egy irányzatot, illetve egy életművet tárgyal, a megközelítés módszerére azonban felismerhetően hatott az a mód, ahogyan a műközpontúság megújította a kutató viszonyát a szöveghez. Akár Arghezi költészetének szimbolikáját, akár a Jebeleanu-versek költői és történelmi igazát tekintjük, vagy az új és a modern fogalmának szemantikai és diakronikus megközelítését — a vizsgálat lehet műközpontú, maga a mű nem az. Ha van a nyitott műnek közös tulajdonsága a zárt, kötött formákkal, csak az lehet, hogy a mű középpontja a lét, mint lehetőség és mint valóság.

SZ. J.

A LAKOSSÁG TERÜLETI MOBILITÁSÁRÓL (Era socialistă, 1974. 10.)

Általános, törvényszerű, lényegét tekintve pozitív jelenségről van szó, amely egyidőben oka és okozata a mindenkori és mindenholi gazdasági fejlődésnek; hatással van az új osztály- és foglalkozásstruktúrák kialakításán keresztül a társadalmi élet egészére. Mircea Bulgaru tanulmánya (*Mobilitatea populației în procesul construcției socialiste*) jelzi a jelenség bonyolultságát, a részproblémák fontosságát, a konkrét felmérések, kutatások szükségességét és várható hasznát.

A lakosság területi mobilitásának szintetikus elemzése során (bár nem mindig támaszkodik a legfrissebb statisztikai adatokra) néhány figyelemre méltó következtetésre jut a szerző.

1. Az elmúlt években a hazai követyelményeknek megfelelően alakult a lakosság összetétele és az elvándoroltak közti aránya.

2. A lakóhelyet változtatók 55%-a nő, s ez a nemek között korcsoportbeli eltérést idéz elő. Statisztikai adatok bizonyítják, hogy (1967-ben) a megházasodott munkások 40%-a falusi családból származó nőt választott élettársul. Ezzel szemben a 25–29 év közötti nőtlen férfiak száma lényegesen nagyobb falun, mint városban.

3. Az (időleges és végleges) elvándorlók 70%-a a legmunkaképesebb egyénekből tevődik össze, csupán 30% az eltartásra szoruló (öreg, gyermekek) részaránya.

4. A munkaképes elvándorlók 62%-a 16–29 év közötti fiatal.

A lakosság területi mobilitása elősegíti, gyorsítja a városiasodás folyamatát; megnőtt a municípiumok, városok száma (a városok lakosságátalaga ma 32 000 fő, 1930-ban még csupán 20 000 volt). 1930-ban az ország összlakosságának 20,6%-a lakott városban, 1973-ban már 42,1%. A mobilitás kedvezően hat a modern gazdasági és társadalmi élet kialakulására, de „nem szabad alábecsülni azokat a bonyodalmakat sem, amelyeket az elvándorlás — kellő irányítás hiányában — okozhat”. Elsősorban azokra a káros következményekkel járó „ürökre” figyelmeztet a szerző, amelyek a mezőgazdaságban dolgozók korcsoport- és nembeli struktúrájában képződhetnek. 1968-ban például a falusi családfőnek csupán 5%-a volt 25 esztendő vagy azon aluli, míg a 40 éven felüliek részaránya meghaladta a 80%-ot. A mezőgazdaságban foglalkoztatott munkaerő feminizálódása és előregedése káros hatással lehet az egész társadalmi életre. Ezzel szemben a városok tapasztalatlan és szakmai képzettség nélküli fiatalokkal

töltődnek fel; képzésük, oktatásuk, az új környezetbe való beilleszkedésük sokszor nehéz problémák elé állítja a „bevándorlót” és a város vezetőit egyaránt. Az ipar és a mezőgazdaság harmonikus fejlődése összhangot követel e két folyamat között: a munkaerő-szükségletet egyeztetni kell a fölöslegessé vált munkaerővel, s ezen az úton biztosítani az egészséges egyensúlyt a nemzetgazdaság e két fontos ága között. A szerző felteszi a kérdést: milyen legyen ez az arány, hogyan lehet kiszámítani — figyelembe véve a tömeges elvándorlást — a mezőgazdaságban foglalkoztatottak (viszonylag nagy) számát.

A kérdés megoldásának a tanulmány szerzője szerint gazdasági, szociális, demográfiai, pszichológiai feltételei vannak. Gazdasági: munkaerő-egyensúlyt biztosítani nemek és korcsoportok, képzettségi fokok, iparágak és területi sajátosságok szerint, szem előtt tartva a laktűrűséget is; szociális: megteremteni a családalapítás feltételeit, kialakítani a foglalkozási struktúrákat; demográfiai: számításba kell venni a születések számát, a családalapításhoz való viszonyulást, a családon belüli viszonyokat, a családok nagyságát.

A gazdasági létesítmények ésszerű területi elosztása, a gazdasági-kulturális színvonal emelése az ország minden területén az életkörülmények és életmódok egységesítését, a különböző osztályok és társadalmi rétegek képzettség- és viselkedésbeli közeledését eredményezi.

A SZUEZI-CSATORNA ÉS SZEREPE A VILÁGKERESKEDELMEN (Mirovaja ekonomika i mezudunarodnie otnosenija, 1974. 4.)

„Hét év telt el az 1967. júniusi háború óta, melynek következtében megszűnt a hajózás a Szezei-csatornán” — írja cikkében A. Sakaj. Egyes becslések szerint ez a világnak kb. 10 milliárd dollár veszteséget okozott. A Szezei-csatornán naponta átlagban 50–60 hajó haladt át. A háborút követő első négy hónapban csupán Anglia 80 millió dollárt veszített, ami kétszázszázalékosan hozzájárult az angol font 1967. novemberi leértékeléséhez. A Szezei-csatorna, szerencsés földrajzi fekvésénél fogva, nagymértékben lerövidítette a távolságokat. A második világháború után a csatornán rohamosan nőtt az áruforgalom. Míg 1950-ben az itt áthaladó árumennyiség 73 millió tonna, 1960-ban már 169 és 1966-ban 242 millió tonna volt, a világ össztengeri forgalmának 14%-a.

Könnyen meghatározhatjuk a csatorna lezárásának igazi veszteségeit is (Egyiptomon kívül), ha a csatornán áthaladó

összterherforgalom százalékos megoszlását vizsgáljuk a különböző államok és államcsoportok között. A Szezei-csatornától északra és keletre fekvő államoknak 1966-ban a csatornán keresztül lebonyolított export—import forgalmából Nyugat-Európa részesedése volt a legnagyobb: 42%, Dél-Európáé 32%, az USA-é csupán 11% (15% más államoké). Ugyanezt vizsgálva a csatornától délre és keletre fekvő államok esetében, megállapíthatjuk, hogy itt a Perzsa-öböl menti államok részaránya a túlnyomó: 67%. Csúpan 11% India, Pakisztán és Ceylon, 8% a Távol-Kelet részesedése.

A lezárását megelőző években nagymértékben nőtt a Szezei-csatorna gazdasági jelentősége a kőolajkereskedelem lebonyolításában. 1966-ban a rajta áthaladó összáruforgalom volumenének 65%-át a kőolaj adta. Éppen ezért, ha a csatornán keresztülhaladó összforgalomból csak az olajszállítások részarányát vizsgáljuk, még inkább kitűnik, hogy mint exportőr a Perzsa-öböl menti államok és mint importőr Nyugat-Európa a két fő vesztes, ugyanis az előbbieket mint eladók 90%-kal, az utóbbiak pedig, mint vevők, 87%-kal részesedtek a csatorna összolajforgalmából.

Az 1973. októberi háború után, amikor Izrael visszavonult a csatorna térségéből, Egyiptom megkezdhette, és természetesen meg is kezdte, a helyreállítási munkálatokat. Ezek kb. 8 hónapot vesznek igénybe (csupán két hónapra kerül, amíg az aknákat kiszedik), és amint azt az egyiptomi pénzügyminiszter kijelentette, mindez kb. 3 milliárd dollárba fog kerülni, ám a csatorna megnyitása évente kb. 130 millió egyiptomi font jövedelmet biztosítana az országnak, nem beszélve arról a haszonról, amelyet azoknak az államoknak jelentene, amelyek ezt a világkereskedelem szempontjából nagyon fontos vízi utat igénybe veszik.

A VILÁGMODELL HATÁRAI (Magyar Tudomány, 1974. 4.)

A világvége a legújabb időkig csak az irodalomban létezett „civil” problémaként. Közepes sikerrel. Az írók ugyanis sok hittel, de kevés hozzáértéssel fenyegetőztek. A téma igazi karrierje akkor kezdődött, amikor a világvége — a jövő alternatívájaként — a tudomány kutatási területévé lépett elő. 1972 tavaszán drámai hangvételű könyv jelent meg: *Meadows, D. H. et al.: The Limits to Growth* (A növekedés határai), népszerűsítő összefoglalása annak a tudományos jelentésnek, amelyet a Massachusetts Institute of Technology munkaközössége

készített a Római Klub megbízásából. A könyv pánikszerű közönségsikere és ma is tovagyűrűző visszhangja nemcsak annak tulajdonítható, hogy az emberek központi idegrendszerére már csak számokkal és grafikonokkal lehet eredményesen hatni, hanem annak is, hogy a Meadows-csoport olyan világvéget „számított ki”, amely nem távoli utódainkra, hanem tulajdon közeljövönkre vonatkozik. A megjósolt katasztrófa itt nem lehetséges véletlenek, hanem mindennapjainkban már kiteljesedő folyamatok közvetlen folytatása.

Az MIT-kollektíva célja az volt, hogy rendszerdinamikai módszerek alkalmazásával egy globális világ-(Föld)modellt készítsen, és valamilyen felvett extrapolációs függvény szerint vizsgálja az emberiség szempontjából döntő jelentőségűeknek ítélt mennyiségeket. Ismeretes, hogy a szerzők öt alapmennyiség és néhány segédmennyiség időbeni változását vizsgálták a felvett modell alapján.

Kiindulópontjuk az, hogy a Föld népessége rohamosan nő. Ennek egyik feltétele a termelés volumenének gyors ütemű növekedése, amely két új problémát idézett elő: a hulladékok, melléktermékek okozta globális környezeti szennyeződést és a nyersanyagforrások rohamos kimerülését. A kör bezárult. Ha a folyamat beavatkozás nélkül a mai ütemben halad, az emberiség biztos katasztrófa felétart, amely a számítások alapján mintegy 100 éven belül csesedékes. A nyersanyagkészletek kimerülésével ugyanis együtt jár az ipari, ezzel összefüggésben pedig a mezőgazdasági termelés visszaesése. Az élelmiszerhiány miatt a népesség száma meredeken csökkenni kezd, s e zuhanást fokozza meg a katasztrófális mértékű szennyezettség.

A standard-modellnek nevezett helyzet javítására a szerzők különböző feltételezéseket vezettek be: a készleteket regenerálással és helyettesítéssel korlátlan mennyiségűnek tekintették; feltételezték, hogy a szennyeződés mértékét szabályozni fogják; ugyancsak szabályozzák a születések számát az egész világon; továbbá megkétszerezik a mezőgazdasági termelést. Számításaik szerint a lejtés így is bekövetkezik, de később és kisebb mértékben. Ezeket a technikai megoldásokon túl még a következő intézkedések segítenek elő a stabilizációt: a népesség számának állandó szinten való tartása, valamint a beruházások és a gazdasági kimenet közötti arány állandó értékének biztosítása.

Egy pillanatig sem kétséges a felvett problémák időszerűsége. Kérdéses azonban: érvényes-e a modell, elfogad-

ható-e valamilyen távlati tervezés és beavatkozás alapjául?

Egy rendszer viselkedésének leírásakor elvileg elhanyagolható a rendszer természete, hiszen végső soron lehetőleg mennyiségi eredményeket kívánunk kapni. Ezzel szemben a rendszer bonyolultsága nagyon is lényeges, mert vele egyenes arányban nő a számítások tömege, következésképpen a hibalehetőségek száma is.

A numerikus eljárásoknál a hibaforrások két nagy csoportra oszthatók: 1. öröklött (modellezési és adathibák) és 2. számítási (kerekítési) és képlethibák. A képlethibák azt jelentik, hogy például a sorbafejtésnél végtelen számú tag helyett véges számú használunk, integrálásnál közelítő módszereket alkalmazunk, nemlineáris folyamatokat szakaszosan linearizálunk stb. A kerekítési hibák a számítógép gyakorlati korlátaiból adódnak, abból például, hogy a memória szó hosszúsága egy adott véges érték. A képlethibák nagytömegű számítások esetén jelentősen módosíthatják a végeredményt, a közönséges tévedésekről nem is beszélve.

Az öröklött hibákat illetően az alapvető probléma a modellalkotás helyessége ugyan, de a numerikus kiértékelésnél jelentős tényező a bevitt adatok pontossága is. A Meadows-modellbe bevitt öt alapmennyiség (a természeti források nagysága, a világ egy lakosára jutó élelmiszer-mennyiség, a világ egy lakosára jutó ipartermék-mennyiség, a népesség száma, valamint a relatív szennyeződés mértéke) annyira megbízható, amennyire megbízható a nemzetközi statisztikai szolgáltatás. Vagyis: nem kielégítő mértékben — ezt a szerzők is kénytelenek elismerni.

Már az eddigi kifogások is erősen bizonytalanná tesznek bármiféle hosszútávú jóslatot, mert az MIT-kollektíva érvelésével ellentétben a bevitt adatok numerikus eltérései ilyen bonyolult rendszereknél nemcsak a végeredmény pontosságát, de magát a modell működését is lényegesen befolyásolják.

Végül, maga a felállított modell rendkívül kérdéses. A Jay Forrester rendszerdinamikai módszereinek felhasználásával készített Meadows-modell egyik hiányossága, hogy nem veszi tudomásul (vagy nem képes rá), hogy a világ jelenleg roppant inhomogén társadalmi és gazdasági struktúrájú egységekből áll, amelyek egymással is többszörösen hurkolt interrelációkban állnak. Nem számol továbbá a véletlen, csak nagyon hozzávetőlegesen kiszámítható hatásokkal, amelyek döntő változásokat idézhetnek elő. A felvett *folyamatos modell* annyira erős absztrakció, hogy emiatt a

különböző tudományos módszerekkel készített modell egész érvényessége kétségesé válhat. A folyamatos modell a jövőt pusztán mennyiségi arányaiban megnevezt, „túlhízott“ jelenként képes felfogni. Társadalomról lévén szó, a lineáris folytonosságra nemcsak hogy semmi garancia nincs, de éppenséggel a tárgy természetének mondana ellent.

A modell nagyon is bizonytalan érvényéből természetesen nem az következik, hogy általános szimulációs módszerként használva ne lehetne segítségével a távlati trendekről valamilyen közelítő képet alkotni.

A modell használhatóságának azonban van egy alapvető korlátja: túlságosan leegyszerűsíti a beavatkozás lehetőségeit és esélyeit. Ez a szemlélet részben a determinisztikus közelítésből fakad, abból, hogy a véletlen elvét nem építik bele a modellbe, másrészt abból a hibából, hogy a világ egységesen szabályozható rendszer. A jelentésben felvázolt kiút lehetősége, a globális egyensúly állapota nem egyszerű technikai rendszerekben is nehezen megvalósítható. Amennyire komor a veszély leírása, éppen annyira derűs az elhárítására adott recept; a jövő globálisan terszverű felépítése, amely legalábbis egyelőre áthághatatlan külső (politikai, erkölcsi stb.) és belső (a kivitelezés technikai lehetőségeit érintő) akadályokba ütközik.

Ezek után igazán jogos a kérdés: van-e értelme egyáltalán bármiféle szimulációnak, tudományos igényű jóslatnak a világ jövőjéről (vagy végéről)? Van és szükséges is, hogy legyen. Azonban a gyakorlati teendők szempontjából egyelőre le kell mondanunk a globális elképzelésekről. Így is rendkívül sok beavatkozási lehetőség kínálkozik, amelyek eredője remélhetőleg a kívánt cél felé mutat.

Tökéletes világmodellt nem kaptunk, de nem is ez a cél, hanem olyan részletes, az egyes részproblémákat lényegükben feltáró modellek megalkotása, amelyek messzemenően számításba veszik a társadalmi tényezőket is, és így gyakorlatilag kivitelezhető intézkedéseket képesek javasolni.

„ISKOLAKERÜLŐ“ TÁRSADALOM? (Dialogue-USA, 1973. 2.)

Az átlagamerikai számára fölötte megnyugtató az a mítosz, hogy az Egyesült Államok iskolarendszere az egyéni képességeket teszi a társadalmi érvényesülés alapjává. Ez a remény jogosnak tűnhetett, amikor az egymást követő „kereszties hadjáratok“ eredményeként általánossá vált az ingyenes oktatás,

majd 1945-ben alkotmányon kívül helyezték a faji megkülönböztetést az iskolában. A kritikus szemlélő előtt azonban ma már nyilvánvaló, hogy az amerikai iskolarendszer nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket; korántsem egyenlített ki az esélyeket, noha tonnaszám bocsátotta ki a diplomákat: a társadalmi egyenlőség vélt csodaszereit. Az Egyesült Államokban a sikernek továbbra is túlnyomórészt gazdasági feltételei vannak. E felismerést követő kiábrándultság szolgált talajul minden bizonytalannak a kritikai irányzatnak, amely az iskolakerülő kamaszfiúk eszményét, az *iskolamentes társadalmat* próbálja elméletileg igazolni.

Peter Spackman tanulmányában e kritikai vonal három irányadó képviselőjével polemizál. Ivan Illich, John Holt és Paul Goodman egybehangzó véleménye szerint az oktatás, mai intézményesített formájában, egy paradoxont testesít meg: ellentmond saját kítűzött céljainak, amelyeket eredményesen csakis a kötelező oktatás rendszerén kívül lehetne megvalósítani. Az „iskolakerülő“ társadalom jelszava Ivan Illichől, a kifejezetten intézmény-allergiás lelkésztől származik, aki nemrég a Vatikánban kényszerült arra, hogy megvédje felforgató nézeteit a vallás egyházi (tehát: intézményes) formájáról.

Véleménye szerint a jelenkori iskolarendszernek öt alapvető hibája van: 1. kötelező; 2. diplomák és mindenféle igazolványok kibocsátására rendezkedett be; 3. tanterve kényszerítő jellegű; 4. felülről lefelé irányított hierarchiát alkot, amelynek legalsó fokán a tanuló áll és 5. a tanár, és nem a tanulók érdekei szerint működik. Az amerikai iskola összes eszközeit arra összpontosítja, hogy lehetőleg felszámolja a tanulók egyéniségét. Ez, sajnos, annyira sikerül, hogy az egyének alkalmazkodása és ezáltal a társadalmi status quo megőrzése leghatékonyabb eszközeinek tekinthető. Az iskola szerepe ma olyan, mint régen a vallásé; a hivatalos oktatás — új világvallás.

Illich egyetlen megoldást lát, a *szabad oktatást*, az oktatás alkotmányos *intézménytelenítését*. Erről a javasolt, sőt társadalmi szinten beigérett oktatási formáról azonban alig tud többet mondani egy elvont hasonlatnál: olyan lesz, mint egy önkiszolgáló ételmisszerűzet, ahol mindenki olcsón és izlése szerint kielégítheti tudásszomját. Éppen absztraháló hajlama teszi Illichet lenyűgözően felületessé: elképzeléseinek nem sok köze van az igazi iskolákba járó igazi gyerekekhez és az amerikai társadalom lehetőségeihez. Holt és Goodman legalább valóságos lényekről és konkrét iskolákról beszél. John Holt eszménye nem az isko-

lák teljes hiánya, hanem a teljes önkéntesség, az, hogy sem a törvények, sem a munkanélküliség kilátása ne kényszerítsen senkit iskolák elvégzésére. Holt „iskolakerülő“ társadalom mindenkinek megadná a teljes szabadságot, hogy maga válassza meg azokat a tárgyakat, amelyeket meg akar tanulni, akár iskolában, akár teljesen más módon. Műveinek alap gondolata az, hogy a tanulás természetes és elkerülhetetlen folyamata a személyiség fejlődésének. Valószínű azonban, hogy az iskolai tananyag nem esik egybe a gyermek természetes érdeklődésével, sem a társadalom jól felfogott érdekeivel. Így az iskola „börtön szabályzata“ és kötelező tanterve a legmesszebbmenően értelmetlen. Sajnos, a szülők támogatják az iskola börtön-funkcióját, mert így biztonságban tudják csemetéiket. Illichet végső fokon az oktatás lokalizáltsága nyugtalanítja: milyen joga kényszeríti egy társadalom bizonyos intézményi keretek és életkori határok közé az ember egyik legtermészetesebb alapfoglalkozását, a tanulást!?

Paul Goodman szerint a beiskolázás, a szű modern értelmében, újkéltű társadalmi találmány. Ezt megelőzően az ifjúság felkészítésének nem *hivatalos*, hanem *praktikus* jellege volt, és nem specializált intézményekben, hanem a mindennapi gyakorlat során ment végbe. Az oktatás kiterjedt intézményrendszerének a kialakítása a maga idején indokolt és eredményes volt, mint a kulturális értékek továbbításának egyetlen, valóban demokratikus eszköze. De napjainkban az iskola elveszítette hegemoniáját, módszerei elavultak. Ennek ellenére még mindig a társadalmi érettség megszerzésének egyetlen elfogadott útja. A hivatalos oktatás monopolizálja a társadalmi tapasztalatok átadását. De kisajátítja magának a gyerekeket is, éppen abban a korban (6-tól 18 évig), amikor a legnagyobb szabadságra volna szükségük a társadalomba való *alkotó* beilleszkedéshez. Goodman a *véletlen tanulás* híve, amely a felnőttek megfigyelésén, a velük való együttműködésen alapulna. Az alkalomszerű tanulás prototípusa a beszéd elsajátítása. Az 1—2 éves gyermek ezt a rendkívüli szellemi teljesítményt minden kötelező tanterv nélkül éri el. Az iskola mai formájában olyan tömegbabona, amelyet évről évre dollármilliárdokkal tartanak fenn. A babona abban a makacs hitben áll, hogy valamilyen pozitív összefüggés létezik a diploma és a legnépszerűbb amerikai fogalom, a *siker* között.

Spackman kritikai következtetése vitatható, de nagyon érdekes: az „iskolakerülő“ társadalom programja irreálisnak tűnik az olyan országokban, amelyek

óriási befektetéssel már kialakítottak egy átfogó iskolahálózatot, de a fejlődésben most startoló ország számára igen olcsó, hatékony eljárásnak bizonyulhat.

Illich „szabad oktatása” Amerikában akkor válna be, ha tömegesen állnának a társadalom rendelkezésére rendkívül felkészült és nagyon fejlett hivatástudattal rendelkező tanárok. De ilyen apostolok az Egyesült Államokban alig vannak, mert az oktatás megélhetés, és nem hivatás kérdése. Továbbá: egy kizárólag a gyerekek érdeklődésére alapozott oktatási forma nem biztosíthatná a szervezett és fegyelmezett gondolkodási készség kialakítását. Minden társadalomban valamilyen módon globális szinten irányítani és ellenőrizni kell a társadalmi tapasztalatok szelekcióját és átadását. Azon persze lehet vitatkozni, hogy erre a feladatra a mai iskolarendszer milyen mértékben alkalmas. Abban is igaz van Illichnek, hogy az ifjúságot maximális újíttói kedvvel kell indítani. De a mai iskolának ilyen szempontból is vannak „túlélői”: a mai amerikai ifjúság a legnagyobb mértékben kritikus és nonkonformista. A tények tanúsága szerint az amerikai iskola rosszul végzi az Illich által kárhözhatott integráló feladatát, és olyan embereket nevel, akik életük nagy részét feltehetőleg azzal fogják eltölteni, hogy átalakítsák a társadalmat.

Spackman konklúziója: nem felszámolni kell az iskolákat, hanem átalakítani, valahogyan úgy, ahogyan a philadelphiai „fal nélküli iskolá”-ban, vagy Lillian Weber asszony „nyitott folyosó”-modelljében láttuk.

Minden jel szerint az oktatás nagy része a közeljövőben még hagyományos iskolákban fog lezajlani. De távlatokban nézve az iskolának egyetlen esélye, hogy betölthesse funkcióját, az, hogy a tanulót helyezi a középpontba; hogy tudomásul veszi: az antropogenezis folyamatában már kialakult a tanulás leghatékonyabb módja és legerősebb motivációja, és ezeket próbálja meg irányítottan kiaknázni. Ebből azonnal következik egy alapvető módszertani elv, amelyet rég megfogalmaztak, de sohasem tartottak tiszteletben: a gyereket nem lehet — pontosabban, nem érdemes — mennyiségi arányaiban kisebb felnőttként kezelni.

DIÁK, MUNKÁS, MŰVESZ ... (Kortárs, 1974. 1—3.)

„Tizenkilenc éves koromban tettem földjére a lábam, s huszonhárom éves voltam, amikor először elhagytam. Ifjúságom tehát ott lakik, s ha a férfikor — hogy az öregséget ne mondjam — az ifjúságból való száműzetés, örökre Párizs

száműzöttje leszek. Akkor volt érdemes élni; azokért a dolgokért volt érdemes élni, amikért akkor éltem. Nekem az volt az eszmélés, aztán az eszmék kora. Hogy mi a szabadság: azt én ott ismertem meg. Hogy hogyan kell a szabadságot küzdeni: arra is ott kaptam leckét. Az Eiffeltoronyra sose mentem fel, de hazatérve tudtam meg, hogy tudtom nélkül állandóan milyen magasságban éltem ott. És onnan láthatam végig Európán.” Illyés Gyula vallott így, 1946-ban, az elhatározó párizsi élményekről, s most, Fodor Ilona kérésére es kérdéseire válaszolva, újra felidézi a *Hunok Párisban* című regény születésének körülményeit. (Fodor Ilona könyvet ír Illyésről, melyben életrajz és életmű-bemutatót eredetien fonnódik össze — ebből a készülő könyvből egy részletet a *Korunk* olvasói is megismerhetek, az 1972. 10. számban.) A beszélgetésben mások is, Illyés Gyula párizsi éveinek tanúi is részt vesznek, s ebből az emlékezésből az illyési pályaképek egy fontos szakasza mellett a húszas évek európai művészeti mozgalmainak s ezzel szoros összefüggésben a korabeli szocialista, kommunista mozgalomnak franciaországi hangulata, jó néhány összetevője bontakozik ki előttünk. Nem Illyés az egyedüli, aki elmondhatja párizsi éveiről: „a diáksors, a munkássors és a művészsors így egymásra rétegződve, úgy egymásraállt életemben, mint egy háromemeletes épület: akkor mehettem az egyik emeletéről a másikra, ugyanazon a napon is, amikor tulajdonképpen akartam.”

Tanulásgosan fogalmazza meg Illyés ifjú önmaga viszonyát az akkori modern művészeti törekvésekkel: „... a klasszikusok mellett — rögtön a legmodernebbeket kívántam olvasni, azt híván, hogy így megtakarítok óriási utat, és a legszélsőségesebb határokig juthatok. — Mert mi a legjellemzőbb a fiatal emberre? Meg akarja érteni a világot. De abban a pillanatban, mikor már valamennyit megért belőle, azt maga mögé teszi és keresi, amit még nem értett meg. Ebből különös, örökös kielégítlenség származik. En voltaképpen azt becsültem, amit nem értettem. Ha valamivel tisztában voltam, akkor azt lehet mondani, hogy üres dióhéjként eldobtam, mert a tartalma már az enyém volt. Ezért, ami Párizsban számomra fölfoghatatlan volt, az izgatott legjobban: művészetben, politikában, szellemiségben. Magától értetődően a szürrealizmus lelki kiindulópontjai nagyon is azonosak voltak az én érzelmeimmel: hogy a világot lehetetlen befogadni olyan formában, mint amilyen, tehát föl kell lázadni ellene; vagyis aki *érthetően* akar ebben a társadalomban beszélni, ezzel ennek az *érthetetlen* tár-

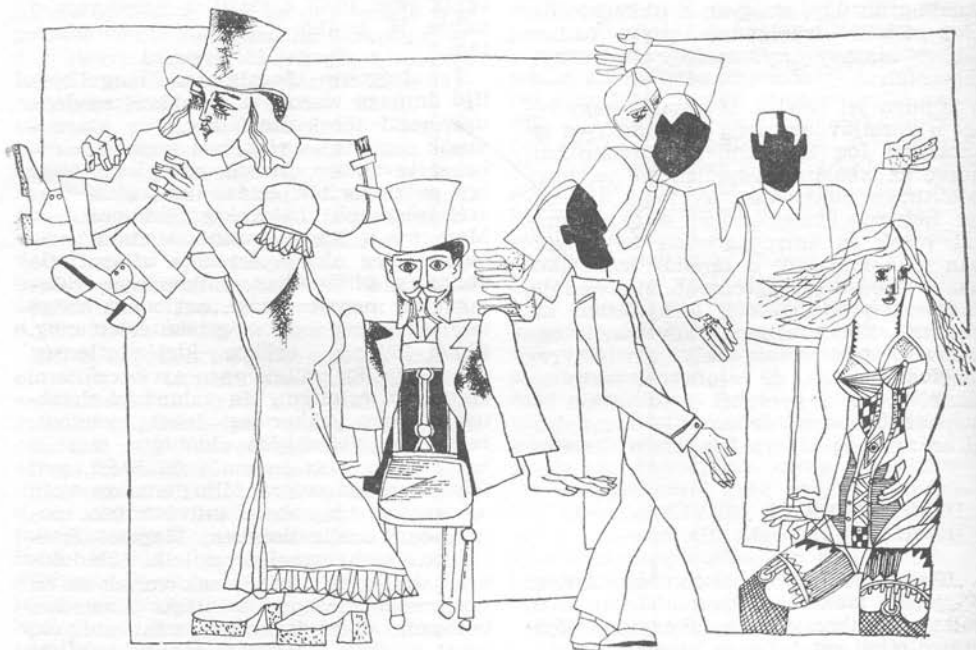

sadalomnak a szörnyűségeit fogadja el: ez nekem tökéletesen tetszett. Tehát mindig azt ostromoltam, azt hiszem, nemcsak én, hanem barátaim mind, amit még nem értettem. Ez természetesen rengeteg zsákutcába is vitt bennünket.“

A párizsi évek tehát a felkészülés, a tanulás évei voltak Illyés számára: nem a megmártózás a bohémvilágban, hanem a kemény munkáé. A közvetlen szemtanú, Wessely László mondja: „A titok nyitja: a rue Budé 9. A rue Budé-i szoba... Valahogy úgy emlékszem rá mindannyiszor, mint egy nagy és fontos műhelyre, ahol nemcsak egy nagy egyéniség alakult ki, de ahol Gyula volta-

képp megszerezte és magába szívta a költészetnek eszmei és technikai részét is. Mindig csodáltam: reggel fél hatkor már talpon volt, ült az ágya szélén, és tanulmányozta a költészetet, próbálta alkalmazni, igyekezett magát átrágni a francia modern költészet fantasztikus és meglepő mondanivalóján, a meghökkentő képeken, amit az akkori francia költészet, a dadaizmus és szürrealizmus jelentett. Szörnyű munkabírása volt. Képes volt napi tíz-tizenöt órát dolgozni, fordítani, különböző stílusgyakorlatokat végzett.“

Az illyési életmű ismeretében kommentár, azt hiszem, fölösleges.

Sipos László rajza